

KALOCSAI JANKA

Demokratikus attitűdök a hazai középiskolákban¹

A különböző történelmi korokban a tudás- és tapasztalatátadás mindig az adott társadalomban fontosnak tartott értékek figyelembevételével történt. Hasonlóképpen működik ez az iskolai tudásátadásban is, hiszen értékmentes pedagógia nehezen képzelhető el. A mai magyar iskolarendszer uralkodó értékeit, preferenciáit a Nemzeti alaptanterv (Nat) jelöli ki, ugyanakkor feltételezzük, hogy az iskolák között jelentős különbségek fedezhetők fel a fontosnak tartott, átadni kívánt alapértékek tekintetében.

Az, hogy egy iskola milyen értékdimenziók mellett kötelezi el magát, manifeszt és látens módon is megmutatkozhat. Manifeszt megjelenési forma például az intézmény pedagógiai programja, mely egyértelműen kijelöli az iskola által közvetített alapértékeket, célokat és feladatokat. A látens ágensek szintén fontos iránymutatásként szolgálnak az intézmények értékpreferenciáira vonatkozóan. Ilyen látens dimenzió például az iskola intézményvezetőjének, valamint pedagógusainak a nevelésről vallott felfogása, a nevelés területén használt pedagógiai módszerek és ezek elfogadottsága, valamint a pedagógusok által fontosnak tartott értékek definiálása.² A tanulmányban főként ezeknek a kevésbé látható, látens értékeknek, valamint az intézmények által átadni kívánt demokratikus gyakorlatoknak a felmérésére törekszem egy 2013 végén és 2014 elején lezajlott online kérdőíves intézményi felvétel eredményeinek ismertetésével. A kérdőív és annak elemzése a tervezett kutatásnak csak egy részét képezi, elsődleges célja egy demokratikus, nyitott iskolai légkört leíró index megalkotása, melynek segítségével lehetővé válik az intézmények tipizálása.

A kutatás és az iskolák bemutatása

Az online kérdőíves felvétel során az iskolák kiválasztása a köznevelési információs rendszer (KIR) Intézménytörzs adatbázisával történt. Vizsgálatomban az érettségit adó középiskolákra (szakközépiskola, gimnázium) koncentráltam, mivel az állampolgári és a demokrati-

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² Zsolnai Anikó (2009): Értékek és értékpreferenciák az európai és a magyar közoktatásban. *Iskolakultúra* 2009/10. 3-12.

kus értékekhez kapcsolódó nevelés ezekben az iskolákban jelenik meg hangsúlyosabban.³ Már az előzetes kutatási eredmények⁴ alapján megfogalmazódott, hogy az intézményvezetők és a pedagógusok által vallott értékek és célok nem feltétlenül esnek egybe, ugyanis egyiket nyitottabb, demokratikusabb gondolkodású pedagógus megléte még nem vonja maga után az egész tantestület, valamint az intézményvezető demokratikusabb elgondolásait. Ebből kiindulva érdemesnek tartottam az intézményvezetők és a pedagógusok véleményét, meglátásait külön kérdéssorral, egymástól elválasztva vizsgálni, ugyanakkor az eredményeket össze is hasonlítani. A kutatás során minden érettségit adó intézménybe intézményvezetői és tanári kérdőívet is küldtünk, személyesen az iskolaigazgatóknak címezve, arra kérve őket, hogy továbbítsák az iskolában tanító pedagógusoknak is a tanári kérdőívet.⁵

A kérdőívet 534 pedagógus töltötte ki, ebből 178 intézményvezető és 356 pedagógus. Az adatok interpretálásánál mindenképpen érdemes figyelembe venni, hogy az iskolák kiválasztása nem volt reprezentatív, a mintába azok az intézmények kerültek, amelyek kitöltötték a kérdőívet. Fenntartó szerint nézve a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) tartozó intézmények felül, míg az alapítványi, valamint a felsőoktatási intézményhez vagy egyéb fenntartó alá tartozó iskolák alulreprezentáltak a mintában.

A vizsgálat ugyan az érettségit adó iskolákra irányult, ezek mégis vegyes képet mutatnak képzési szint szerint nézve: a válaszadó intézmények több mint fele négyosztályos gimnázium, több mint hattizede szakközépiskolai, míg majdnem négytizede szakiskolai⁶ feladatokat is ellát. Ezek alapján a mintába került iskolák képzési szint szerint megegyeznek az országos arányokkal. Elhelyezkedés tekintetében a kérdőívet kitöltő iskolák között – az országos arányokhoz viszonyítva – alulreprezentáltak a Dél-Alföld, az Észak-Magyarország régiókban, kis mértékben az Észak-Alföld és Észak-Magyarország régióban elhelyezkedő iskolák, míg felülreprezentáltak a Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl régióban található intézmények.

A demokratikus iskolai légkör mérése

A kérdőívek összeállításakor egy olyan összetett mutató kialakítása volt a cél, mely jól méri az iskolák demokratikus szervezeti működését, a demokratikus készségek átadására irányuló oktatási-nevelési gyakorlatot. Értelmezésem szerint a demokratikus iskola magában foglalja a nyitott iskolai légkört, a diákönkormányzat meglétét és tartalmas működését, a diákok és pedagógusok véleménynyilvánításának lehetőségét, a kritikai gondolkodás, a kommunikációs-, együttműködési- és konfliktuskezelési készségek, valamint a tolerancia és a közösségért érzett felelősség kialakítására és fejlesztésére irányuló oktató-nevelő munkát, továbbá a felmerülő problémák közös megbeszélését és rendezését.

³ A szakiskolákban a közismereti tárgyak alacsony óraszámja miatt feltételezhetően kevésbé kap hangsúlyos szerepet a demokratikus értékek átadása.

⁴ Kalocsai Janka (2013): Az aktív állampolgárságra nevelés diákszemmel. *Educatio* 22/2. szám 252-257.

⁵ Összesen 1 114 intézménybe kerültek kiküldésre a felkérő levelek és a kérdőívek elérhetőségei.

⁶ Mivel egy intézményben sok esetben több képzési típus egyszerre van jelen, így szakiskolai feladatokat ellátó intézmények is bekerültek a mintába.

Intézményvezetői attitűdök

Korábbi kutatások azt hangsúlyozzák, hogy minden intézménynek megvan a maga sajátos arculata, kultúrája és belső világa. Ezeket a sajátosságokat próbálta meg Halász Gábor szervezeti klímamodelljével feltárni.⁷ Ennek érdekében 75 különböző állítással és 8 különböző dimenzióval⁸ vizsgálta a vezetés és a beosztottak kapcsolatát, valamint az intézményben tanító pedagógusok egymáshoz való viszonyát, együttműködését.⁹ Az általam használt modell két vizsgálati dimenzióját az indexbe is beépítettem, hiszen egy iskola demokratikus működését jól méri, hogy az iskolában tanító pedagógusok mennyire képesek az együttműködésre, közös döntések meghozatalára, valamint az is, hogy az ott dolgozó pedagógusoknak mennyire van lehetőségük arra, hogy saját elképzeléseik szerint tanítsanak, újfajta tanítási módszereket alkalmazzanak. Az intézményvezetői összesített index kialakításakor tehát egyrészt a demokratikus iskola fogalmát, valamint a szervezeti klímamodell állításait is alapul véve négy dimenzió mentén vizsgáltam:¹⁰

1. a tantestület mint közösség (együttműködés),
2. a pedagógusok szabad önmegvalósítási lehetőségének érzete,
3. a tanítással, iskolával kapcsolatos demokratikusabb elgondolások megléte, illetve hiánya,¹¹ valamint
4. a demokratikus értékek és az iskolai célok választottsága.

A demokratikus értékek és az iskolai célok választottsága dimenziót kivéve mindegyik dimenziót főkomponens-elemzéssel alakítottam ki, melynek során a következő állítások álltak össze egy-egy főkomponenssé.

⁷ Golnhofer Erzsébet és Szekszárdi Júlia (2003): Az iskolák belső világa. In: Halász Gábor-Lannert Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról*. OKI, Budapest, 239-271.

⁸ Balázs László (2013): A szervezeti kultúra és az érzelmi intelligencia kölcsönkapcsolatának vizsgálata az iskolában. Elérhető: http://pszichologia.pte.hu/files/tiny_mce/doktori/D-2013-Bal%C3%A1zs%20L%C3%A1szl%C3%B3.pdf [2013.03.15.]

⁹ Halász Gábor (1980): *Az iskolai szervezet elemzése. Kutatási beszámoló az iskolai szervezeti klíma vizsgálatáról*. MTA.

¹⁰ Az első két dimenzió esetében a teljes kép megalkotásához nemcsak az intézményvezetők, hanem a pedagógusok véleménye is elengedhetetlen, hiszen elképzelhető, hogy az intézményvezető sokkal pozitívabb képet alakít ki magában az együttműködésre, valamint a pedagógusok önmegvalósítási lehetőségeire vonatkozóan. Ezeket az eredményeket a tanulmány későbbi részében ismertetem.

¹¹ Az állításokat négyfokú skálán kellett értékelnie a válaszadónak, ahol 1 – egyáltalán nem jellemző az intézményre, míg 4 – teljes mértékben jellemző az intézményre válaszkategóriát jelentette.

1. táblázat A demokratikus iskola indexdimenziói (intézményvezetők általi megítélés)

dimenzió: Együttműködés dimenziója (N=144) ¹²	
A tantestületem egy jó munkaközösség.	0,749
A tantestületben vannak szemben álló csoportok, klikkek.	0,676
Közös feladatok esetén a tantestület jól együttműködik.	0,673
A tantestület pedagógiai kérdésekben általában egy véleményen van.	0,605
Oktatási vagy nevelési problémák esetén a tantestület tagjai kikérik egymás véleményét.	0,569
A fiatalabb és idősebb tanárok gyakran nem értik meg egymást.	0,539
dimenzió: Önmegvalósítás dimenziója (N=145) ¹³	
Sokszor kísérletezünk új pedagógiai módszerekkel.	0,808
Próbálok új pedagógiai módszerek alkalmazására bízni a kollégákat.	0,615
A kollégák inkább a jól bevált, kipróbált pedagógiai módszereket alkalmazzák.	0,577
A tantestület tagjai a nevelés területén megvalósíthatják egyéni elképzeléseiket.	0,481
dimenzió: Tanítással kapcsolatos attitűdök (N=148) ¹⁴	
A frontális órákra azért van szükség, mert jobban fenntartható a rend és a diákok figyelme.	0,752
Csak káoszt vonna maga után, ha a diákok is beleszólhatnának az iskola működésébe.	0,672
Általában csendre van szükség a hatékony tantermi tanuláshoz.	0,630
Jobb, ha egy tanár és nem a diák dönti el, hogy mi történjen egy órán.	0,630
Szerintem elvárható, hogy a tantestület tagjai kérés nélkül hajtsák végre az igazgató utasítását.	0,605
A tanároknak nem szabadna hagyniuk, hogy a diákok dolgozzák ki egy-egy probléma megoldását, hiszen azok sok esetben tévesek lehetnek.	0,564

Az iskolák demokratikus működését mérő index negyedik dimenziója a demokratikus értékek, pedagógiai célok választottságát mérte fel. Az intézményvezetőknek különböző értékeket, pedagógiai célokat kellett jellemezniük a tekintetben, hogy mennyire jellemzően jelenik meg az intézmény mindennapi gyakorlatában az adott cél, érték.¹⁵ Összességében nézve elmondható, hogy a felsorolt értékek mindegyikét jellemzőnek ítélték meg az intézményvezetők, hiszen az összes kategória magasabb, mint 3-as átlagértéket kapott. A megkérdezett intézményvezetők szerint iskolájukban legkevésbé a fenntartónak való megfelelés (3-as átlag), míg a leginkább a gyerekek becsületességre, őszinteségre nevelése (3,72) jelenik meg célként. Az intézményvezetőknek a célok értékelése után azt az öt legfontosabb célt kellett megjelölniük, melyeket véleményük szerint egy iskolának mindenképpen szükséges átadnia a diákoknak. Az iskolák demokratikus működését mérő index negyedik dimenziója azt mutatja meg, hogy az intézményvezetők az ötből hány olyan célt választottak, melyek

¹² A főkomponens az eredeti változók információtartalmából 41 százalékot őrzött meg.

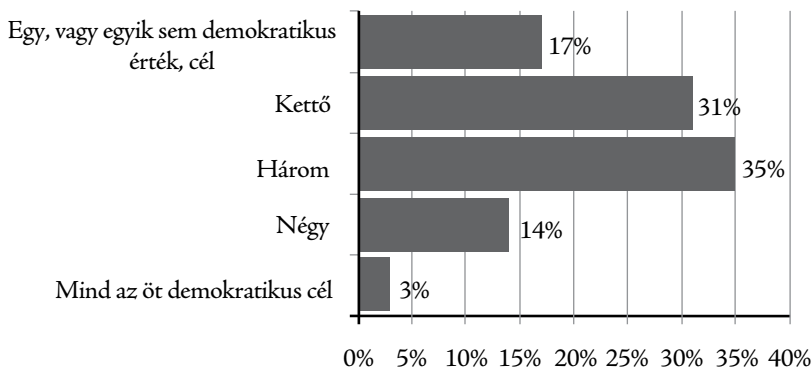
¹³ A főkomponens az eredeti változók információtartalmából 40 százalékot őrzött meg.

¹⁴ A főkomponens az eredeti változók információtartalmából 41 százalékot őrzött meg.

¹⁵ A célok megítélésénél az alábbi kategóriák közül lehetett választani: 1 – egyáltalán nem jellemző, 2 – inkább nem jellemző, 3 – inkább jellemző, 4 – teljes mértékben jellemző.

demokratikusan működő iskola fogalmába tartoznak.¹⁶ Az iskolák 17 százaléka a demokratikusabb értékek közül egyet vagy egyet sem, míg 3 százaléka ötöt jelölt meg.

1. ábra Az ötből hány demokratikus értéket, célt választ az intézmény?

(N=147, százalék, érdemben válaszolók, intézményvezetői minta)

A négy dimenziót összességében nézve elmondható, hogy a legpozitívabb megítélést a tantestület együttműködése kapta 3,2-es átlagértékkel, majd a pedagógusok önmegvalósítási lehetőségének megítélése (2,8). Ezt követte a demokratikus célok és értékek választottsága (2,5), míg a legrosszabbat a tanítással, iskolával kapcsolatos elgondolások kapták (2,3).

A pedagógusok attitűdjei

Az intézményekben tanító pedagógusok attitűdjeinek, valamint az oktatási intézmények általuk megítélt működésének jellemzésére öt dimenziót használtam fel. Hasonlóan az intézményvezetői demokratikus iskola-indexhez, az első két dimenziót a tantestületnek mint közösségnek a működése, valamint az iskolában megélt szabad önmegvalósítás érzete adta. A másik két dimenzióba az intézményi vezetés demokratizmusának és a vezetői befolyásnak a megítélése került,¹⁷ az ötödikbe a különböző demokratikus készségek fejlesztésére irányuló pedagógiai gyakorlatok megléte vagy hiánya.¹⁸ A vezetés közvetlenségének, demokratizmusának dimenziója azt próbálta meg felmérni, hogy az iskola vezetése mennyire demokratikus, rugalmas és közvetlen, vagy éppen tekintélyelvű, merev. Az index dimenzióit szintén főkomponens-elemzés segítségével állítottam össze.

¹⁶ A demokratikus értékek, pedagógiai célok közé soroltam a tanulók önállóságának támogatását, az együttműködési és konfliktuskezelési képesség megalapozását, fejlesztését, a tanulók toleranciájának, szociális érzékenységének megalapozását és fejlesztését, a közösségért való felelősségérzet és cselekvési készség megalapozását, a diákok véleménynyilvánításának ösztönzését, a jó légkörű intézmény kialakítását, a gyerekek képességeinek kibontakozásának segítését, a kérdés és kritikai gondolkodás képességének kialakítását, valamint azt, hogy a diákok jól érezzék magukat az iskolában.

¹⁷ Az első négy dimenzió *Halász Gábor* szervezeti kérdőíve segítségével méri fel az általa is alkalmazott vizsgálati dimenziókat.

¹⁸ A megkérdezett pedagógusoknak – hasonlóan az intézményvezetői kérdőívhez – négyfokú skálán kellett jellemezniük az intézményüket, ahol az 1-es az egyáltalán nem jellemző, míg a 4-es a teljes mértékben jellemző dimenziót jelentette meg.

2. táblázat A demokratikus iskola index dimenziói (pedagógusok általi megítélés)

A tantestület mint közösség jellemzése (N=229)⁴	
A tantestületünk egy jó munkaközösség.	0,763
Közös feladatok esetén a tantestület jól együttműködik.	0,733
A tantestület különböző pedagógiai kérdésekben általában egy véleményen van.	0,710
Oktatási vagy nevelési problémák esetén a tantestület tagjai kikérik egymás véleményét.	0,569
A tantestületi vitákon, értekezleteken nehezen alakul ki közös álláspont.	0,451
Szabad önmegvalósítás megítélése a pedagógusok által (N=267)⁵	
A tanárok nem taníthatnak saját elképzeléseik szerint.	0,789
A tantestület tagjai korlátozva vannak oktatási és nevelési módszereik megválasztásában.	0,781
A tantestület tagjai a nevelés területén megvalósíthatják egyéni elképzeléseiket.	0,690
A tantestület leinti azokat a tagjait, akik valamilyen problémára újszerű megoldást javasolnak.	0,621
Az intézményvezetés demokratikusságának megítélése (N=184)⁶	
Az igazgató több megoldási javaslatot is figyelembe vesz döntései előtt.	0,738
Az igazgató elvárja, hogy a tantestület tagjai kérés nélkül hajtsák végre az utasításait.	0,719
Az igazgató döntései során ténylegesen figyelembe veszi a tantestület javaslatait.	0,715
A tanárok személyes problémákkal is nyugodtan fordulhatnak az igazgatóhoz.	0,705
A tanárok egy része tart az igazgatótól.	0,701
Az igazgató, mielőtt döntést hoz, tanácsot kér a tantestülettől.	0,670
Az igazgató minden kérdésben saját álláspontját igyekszik érvényre juttatni.	0,668
Az igazgató szobájába bárki, bármilyen problémával nyugodtan bemehet.	0,639
Feladatosztáskor az igazgató figyelembe veszi az egyes tanárok teherbírását.	0,636
Az igazgató, ha egyszer valamit elhatároz, makacsul kitart mellette.	0,611
A tanárok nem taníthatnak saját elképzeléseik szerint.	0,580
Az igazgató távolságot tart kollégáival szemben.	0,572
Személyes vezetői befolyás (N=229)⁷	
Az igazgató kezdeményezésre, bírálatra biztatja a tantestületet.	0,820
Az igazgató bátorítja az új megoldásokkal próbálkozó pedagógusokat.	0,817
Az igazgató előre bejelenti, ha órát látogat.	0,614
Demokratikus készségek fejlesztésére irányuló pedagógiai gyakorlat (N=260)⁸	
Gyerekek/tanulók önállóságának támogatása	0,786
Diákok véleménynyilvánításra ösztönzése	0,778
Együttműködési, konfliktuskezelési készség megalapozása, fejlesztése	0,755
Diákok kritikai gondolkodásának fejlesztése.	0,746
Közösségért való felelősségérzet és cselekvési készség megalapozása.	0,739
Diákok szabad önmegvalósítása.	0,715
Diákok érdekérvényesítése.	0,684
Diákok toleranciája, szociális érzékenység megalapozása.	0,677

Az öt dimenziót összességében nézve, a legpozitívabb megítélést a pedagógusok szabad önmegvalósításának érzete kapta 3,3-as átlagértékkel, majd a vezetői befolyás megítélése (3,2).

¹⁹ A főkomponens az eredeti változók információtartalmából 43 százalékot őrzött meg.

²⁰ A főkomponens az eredeti változók információtartalmából 52 százalékot őrzött meg.

²¹ A főkomponens az eredeti változók információtartalmából 44 százalékot őrzött meg.

²² A főkomponens az eredeti változók információtartalmából 57 százalékot őrzött meg.

²³ A főkomponens az eredeti változók információtartalmából 54 százalékot őrzött meg.

Ezt követte a vezetés demokratizmusának érzete, és – az intézményvezetők megítélésétől eltérően – a munkaközösség (2,9), illetve a demokratikus készségek átadására, fejlesztésére irányuló pedagógiai gyakorlat (2,8) megítélése.

A demokratikusan működő iskolák jellemzői

A létrehozott indexek lehetőséget teremtenek a demokratikus jellemzők feltárására. Fenntartó szerint nézve a KLIK által működtetett iskolák, valamint az egyházi fenntartású iskolák kevésbé fektetnek figyelmet a demokratikus értékek átadására irányuló pedagógiai gyakorlatokra és működésre, míg a magán, alapítványi fenntartású iskolák működnek a leginkább demokratikusan. Az intézmények elhelyezkedése szerint Budapesten felülreprezentáltak a demokratikusabban működő intézmények – mely különbség vélhetően a fővárosi alapítványi, magán fenntartású intézmények magasabb számából is fakad – más településekhez képest. Régió szerint nézve, legmagasabb arányban Közép-Magyarországon találhatjuk a legtöbb demokratikusan működő intézményt, míg Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon a legkevesebbet.

Az iskolai eredményességet két változóval mértem: (1) a kompetenciaméréseken elért eredményekkel, valamint (2) a továbbtanulási arányszámokkal.²⁴ A demokratikus iskola indexe sem a kompetenciaeredményekkel, sem a továbbtanulási arányszámokkal nem mutatott egyértelmű összefüggést, ugyanakkor elmondható, hogy a legmagasabb továbbtanulási aránnyal jellemezhető intézmények között magasabb arányban találjuk a demokratikusabban működő és demokratikus értékekre hangsúlyt fektető intézményeket.

A döntések befolyásolásához találkozókra, megbeszélésekre, értekezletre is szükség van. A demokratikus iskolák egyik fontos jellemzője, hogy a pedagógusok, illetve a vezetők között gyakoribb a kommunikáció, az egyeztetés, az esetlegesen felmerülő problémák rendezése, megbeszélése. Természetesen a döntések spontán módon szervezett találkozók alkalmával is megvalósulhatnak, mégis, a kutatásom elején azt feltételeztem, hogy a demokratikusabban működő iskolákban gyakrabban kerül sor a pedagógusok és a vezetés számára szervezett megbeszélésekre, egyeztetésekre. Ezt a hipotézisemet az adatok is alátámasztják: a demokratikus iskola indexén magasabb értéket elérő iskolákban gyakrabban kerül sor tantestületi értekezletre, tantárgyak vagy tantárgycsoportok köré szerveződő megbeszélésekre, különböző oktatási szinteken tanító pedagógusok megbeszéléseire, illetve diákönkormányzati gyűlésekre, mint az indexen alacsony értéket elérő intézményekben.

Érdekes módon a társadalomismeret óra gyakorisága, tartalma, prioritása és az itt alkalmazott pedagógiai módszerek nem mutattak összefüggést az iskolák demokratikus működésével. Mindebből arra következtethetünk, hogy a demokratikus értékekre hangsúlyt fektető pedagógiai munka kevésbé tanórai keretekhez kötött, inkább az egész iskola működését áthatva realizálódik.

*Handy*²⁵ szervezeti kultúrán a szervezetnek azokat a működési sajátosságait, elfogadott értékeit és hiedelmi rendszerét érti, melyeket a szervezet tagjai érvényesnek fogadnak el, és ezt a fajta gondolkodási módot az új tagoknak is átadják. Ebből kiindulva a pedagógusoknak és az intézményvezetőknek nagyjából hasonló attitűdökkel és értékvilággal kellene

²⁴ Az iskola eredményességéhez kapcsolódó kérdések csak az intézményvezetői kérdőívben szerepeltek.

²⁵ Charles B. Handy (1986): *Szervezetek irányítása a változó világban*. Budapest. Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat.

rendelkezni. Mivel az előzetes kutatási eredmények ennek ellenkezőjét mutatták, érdekesnek tartottam alaposabban megvizsgálni, hogy az intézményvezetők és a pedagógusok attitűdjei és értékei mennyiben térnek el egymástól. Az intézményvezetői és a pedagógusi kérdőív néhány esetben eltérő kérdéseket tartalmazott, így tényleges összehasonlításra nem volt lehetőség, mégis úgy gondolom, a létrehozott indexek segítségével kialakítható az intézmények rangsora, és ezáltal az összehasonlítás is megvalósítható. Az intézmények rangsorolása után öt kategóriába osztottam az intézményeket, és megvizsgáltam, hogy az index egyes dimenzióira adott válaszok alapján az iskolák mennyiben térnek el egymástól. Az intézményvezetők és pedagógusok 22%-a esett ugyanabba a kategóriába, 40% esetében a pedagógusok a demokratikus iskola indexén magasabb, míg 38% esetében alacsonyabb kategóriába kerültek, mint az intézményvezetők.

Az intézményvezetők és a pedagógusok attitűdjeinek összehasonlítása után arra próbáltam választ találni, hogy vajon az egyazon intézményekben dolgozó tanárok mennyiben látják hasonlóan az intézmény oktatási, pedagógiai munkáját, szervezeti kereteit, nevelési céljait. A válaszadó iskolák közül 30 olyan intézmény volt, ahol több pedagógus is kitöltötte a kérdőívet.²⁶ Az érintett intézmények 23%-ában ugyanabba a rangsor-csoportba került minden pedagógus, azaz lényegében ugyanúgy tekintenek intézményükre, hasonló attitűdökkel rendelkeznek. A válaszokban valamilyen mértékű eltérés az iskolák 77%-a esetében figyelhető meg. Amennyiben a hasonlóan válaszoló pedagógusokat nem vizsgáljuk, az átlagos eltérés 1,45, azaz mintegy másfél rangsor különbség a jellemző.²⁷ Csupán öt olyan intézmény fordul elő, ahol az átlagos eltérés meghaladja a két egységet. Az természetes, hogy az egyes pedagógusok valamelyest eltérően értékelik az intézményükben folyó oktatói, pedagógiai munkát, a kialakult szervezeti kereteket, de a megfigyelt vélemények közötti különbség mértéke nem tekinthető kiugróan magasnak.

Következtetések

A kérdőíves felvétel elsődleges célja egy olyan index megalkotása volt, melynek segítségével lehetővé válik az intézmények tipizálása, illetve a terepmunkára leginkább alkalmas iskolák kiválasztása.

Az eredmények alapján két fontosabb következtetés vonható le: (1) a tantestületben zajló, illetve a diákok közötti kommunikáció, a problémák közös megbeszélése, a találkozási alkalmak gyakorisága lényegi eleme a demokratikus működéssel jellemezhető iskoláknak;²⁸ (2) a társadalomismeret tantárgy gyakorisága, megjelenése (külön vagy tantárgy részeként stb.), tartalma és pedagógiai módszerei nem állnak kapcsolatban az iskolák demokratikus működésével. Ebből arra következtethetünk, hogy a demokratikus értékek átadása nem kapcsolódik közvetlenül az állampolgári, társadalomismereti tantárgyhoz, vagyis kevésbé a formális, tantárgyi keretek között valósul meg ezeknek a tudásoknak a realizálódása. A látens értékek átadása leginkább a formális oktatási-nevelési kereteken kívül jelenik meg, így kvantitatív kutatási módszerekkel kevésbé mérhető.

²⁶ Az intézményvezetőkhez hasonlóan itt is öt kategória alapján vizsgáltam.

²⁷ Ha a vizsgálatba beemljük azokat az intézményeket is, ahol minden pedagógus ugyanabban a csoportban kapott helyet, a szórás valamivel 1 felett alakul.

²⁸ Ezt jól mutatja, hogy a hetente vagy annál gyakrabban tantestületi/tanári találkozókat, megbeszéléseket, illetve diákönkormányzati gyűléseket tartó iskolák között felülreprezentáltak a demokratikus működéssel jellemezhető intézmények.

Mindezekből következően szükségesnek tartom az index segítségével kiválasztott iskolák személyes meglátogatását és kvalitatív módszereket is ötvöző alaposabb vizsgálatát. Az előzetes kutatási eredmények azt mutatták, hogy a diákok és pedagógusok sok esetben eltérően látják a diákok érdekvérvényesítési lehetőségeit, az intézmények demokratikus működését, ezért az intézmények meglátogatása során a diákok véleményének megismerésére is érdemes hangsúlyt fektetni. Feltételezem, hogy a társadalomismeret tantárgy tanítása során alkalmazott pedagógiai gyakorlatok, valamint a diákok politikai és társadalmi kérdések iránti érdeklődése tekintetében jelentős különbségek lesznek a demokratikus és a kevésbé demokratikus intézmények között. A demokratikusabb szervezeti működéssel jellemezhető intézmények valószínűsíthetően nagyobb figyelmet szentelnek majd a társadalmi kérdések átbeszélésére, megvitatására és a diákok véleményének megkérdezésére, ha ezek nem is feltétlen (kizárólagosan) a társadalomismeret tantárgy keretében valósulnak majd meg.